

Blauwe kiekendief

Bert Roelofs

Blauwe kiekendief: jager van weidse vlakten

Carel de Vink

Bij het handjevol vogels dat in staat is om druk pratende vogelaars in één klap stil te krijgen, zoals een zeearend of morinelplevier dat kunnen, hoort ook de blauwe kiekendief. Minder spectaculair, maar toch! Met zijn bijna vertraagd ogende schommelvlucht vol aarzelingen en korte zweefmomenten, legt hij (of in onze regio meestal een zij) de praatjesmakers abrupt het zwijgen op. Spreeuwen ballen samen boven de polder, goudplevieren stuiven naar grote hoogte in een waaier van melancholiek geluid, Kieviten dwarrelen als opgewaaide sneeuwvlokken. De 'blauwe kiek' beheerst het veld!

Het gaat wisselend met de roofvogels van Europa. Oehoe en slechtvalk floreren, de zeearend en visarend veroveren nieuwe gebieden, terwijl torenvalk en velduil een neerwaartse curve vertonen. Een van de meest in aantal slinkende soorten is *Circus cyaneus*, de blauwe kiekendief. Dat speelt in heel zijn Europese areaal. In ons land is dat wel heel duidelijk. Waren er, in de 'bloeitijd' van de IJsselmeerpolders, daar en op de Waddeneilanden, jaarlijks zo'n 140 broedparen, nu haalt de 'azuurkleurige cirkelaar' (wat zijn

wetenschappelijke naam wil zeggen) daarvan hooguit het tiende deel! Zelfs in voormalige bolwerken als Scandinavië, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en vermoedelijk ook in Rusland, slinken de aantallen.

In Nederland moeten we het doen met een kleine bezetting op Texel en in Oost-Groningen. Incidenteel vindt er nog een broedgeval in Flevoland of op Terschelling plaats. Het is wel heel lang geleden dat er in ons gebied van een broedgeval sprake was. Jonkers et al. (1987) meldden

broedparen in het Naardermeer in het begin van de vorige eeuw en een broedgeval aan de monding van de Eem in 1975, waar zich toen nog een uniek natuureservaat bevond. We zien de 'blauwe' voornamelijk als doortrekker vanaf eind juli, begin augustus en als wintergast. Zelden boven de bebouwing. Uit eigen waarneming meen ik te weten dat ze alleen bij harde wind of storm niet uitwijken voor een woonkern. Of dat te maken heeft met verdrifting, of dat het kiezen van een rechte lijn energiebesparing oplevert, zodat er niet om de huizenmassa heen gevlogen wordt, is daarbij niet duidelijk.

Lentewaarnemingen na half april betreffen late doortrekkers en zijn tamelijk zeldzaam. De meeste waarnemingen worden dus in het winterhalfjaar gedaan, voornamelijk in Eemland, de polders rond Weesp en daarbij aansluitend ruig rietland in de zones rond het Naardermeer. Slaapplaatsen, zoals die vanouds met bescheiden aantallen langs de Randmeren te vinden waren, doen zich al decennialang niet meer voor. De Oostvaardersplassen en het IJperveld zijn

Blauwe kiekendief

Bert Roelofs

nu de meest nabijgelegen plekken met slaappleaatsen. Dat laatste toevluchtsoord herbergde in de winter van 2018/19 maximaal vier overnachtende exemplaren (mondelinge informatie). Het aantal overwinterende exemplaren bedraagt voor heel Nederland ruim 400. In de broedtijd gaat het om (naast wat late doortrekkers) nog geen dertig vogels. Wie de soort natrekt bij de regio Het Gooi op waarneming.nl ziet dat het aandeel van waarnemingen op heidevelden en de Vechtplassen gering is. Ook gaat het om maar een klein aandeel van volwassen mannetjes. In meerderheid gaat het om vogels in 'vrouwkleed', waarbij slechts enkele waarnemers onderscheid maken tussen volwassen vrouwtjes en vrijwel identiek getekende onvolwassen vogels. Beide zijn overwegend bruin met sterk gestreepte en gebandeerde details en een opvallend witte stuit. De afgeronde, niet spits ogende vleugels vormen een goed hanteerbaar onderscheid met twee soorten die een behoorlijke mate van gelijkenis vertonen: de grauwe en de steppekiekendief. Beide laatstgenoemde soorten worden hier nauwelijks gezien, waarbij de grauwe een pure zomersoort is. Die valt dus als optie af bij winterse kiekendieven. Deze beide hebben een handpen minder, wat hun vleugels een spitse, bijna valkachtige vorm verleent. Koptekening en het patroon van de bandering op de ondervleugels ondersteunen de herkenning. Met de bruine kiekendief zijn de kleur- en formaatverschillen veel duidelijker. De laatste mist de witte stuit. Mannetjes van de blauwe kiekendief hebben een lichtgrijs kleed met iets donkerder grijze kop, donkere vleugelachterrand en zwarte handpennen ('voller' dan de puntige spitsen van de steppekiek, die de donkere vleugelrand mist). De witte stuit van het mannetje valt minder op door het geringe contrast met de grijze rug en vleugels. Tijdens het jagen vliegen blauwe kiekendieven laag over open terrein, met veel 'haperingen', waarbij niet zelden even achterwaarts gewiekt wordt. Tussentijds wordt veelvuldig gebruik gemaakt van zweefmomenten, waarbij de vleugels de voor kiekendieven kenmerkende, ondiepe V vormen. Hoog overtrekkende kiekendieven vertonen gewoonlijk een gestage roeivlucht, afgewisseld met (afhankelijk van de wind) kortstondige

Blauwe kiekendief

Bert Roelofs

glijvluchten. Cirkelen gebeurt vooral boven slaap- en rustplaatsen en boven het nest. Tijdens de balts laten de vogels kekkerende geluiden horen; voor het overige zijn ze nogal zwijgzaam. De balts bestaat uit herhaalde, diepe golfvluchten vanaf grote hoogte door het mannetje boven het vrouwtje, dat heel soms hierin meegaat. Om dat te zien moeten we bij de laatste steunpunten in ons land zijn. Vooral in Oost-Groningen profiteert de soort van de beschermingsmaatregelen, gericht op de grauwe kiekendief. Wereldwijd komt de blauwe kiekendief voor in drie ondersoorten: de nominaatvorm in Eurazië, van Ierland tot aan de kusten van de Pacific in het oosten; verder in Noord-Amerika ('northern harrier') en Zuid-Amerika. Het aantal broedvogels ten westen van de Oeral wordt geschat op ongeveer 30.000. Dat waren er in de vorige eeuw twintigduizend meer. Het is aardig om de namen in andere landen te vergelijken. Voor de Britten is het vooral een pluimveedief: hen harrier. De Duitsers koppelen hem aan zijn biotoop: Kornweihe (korenwouw), terwijl onder andere Denen en Spanjaarden ('bleke' kiekendief) zich, net als bij ons, richten op het lichtgrijze verenkleed van het mannetje. Noren zien hem als moerasbewoner (myrhauk). Boeiend is de benaming 'roggemoer' in Groningen, waarmee kinderen werden bang gemaakt: "Pas op dat de roggemoer joe nait krigt!" Zag je in het roggeveld halmen afwijkend bewegen, dan was dat 'roggemoeder', niet de wind. Maar naast afschrikmiddel werd

de roggemoer ook gezien als waakzaam oog boven het roggeveld, waarbij ze door muizen te grijpen de opbrengst beschermden (www.wnve.nl). Zoals eerder aangegeven, is de wetenschappelijke naam gebaseerd op het cirkelen van wouwen boven het veld, waarbij het verenkleed van het mannetje de toevoeging 'azuur' verklaart. Onderzoek naar prooidieren bij een slaappleaats in de Onlanden (Van Boekel, W. & P. Berghuis, 2014) door het verzamelen van ruim 400 braakballen, leverde een totaal op van 681 kleine knaagdieren op 762 prooien (89%), aangevuld met voornamelijk waterrallen (23) en watersnippen (13), naast enkele kleine vogels. De grotere vogels en soms grotere knaagdieren worden geslagen door vrouwtjes, die groter zijn dan de mannetjes. In de zomer worden ook wel amfibieën en reptielen bemachtigd. Maar veld-, aardmuizen en elders ook siesels (een grondeekhoorn) en lemmingen vormen het stapelvoedsel. De achteruitgang van de soort wordt voor een deel verklaard door het uitblijven van piekjaren van de veldmuis, al bracht de veldmuizenplaag in 2014 geen opleving. In Engeland ontbrak in 2013 de 'hen harrier' als broedvogel, terwijl de aantallen in Schotland (toch nog enkele honderden) al meerdere jaren flink dalen. Zoals bij ons met de grauwe kiekendief gebeurt, worden blauwe kiekendieven in de UK van satellietzenders voorzien om tot een betere bescherming te komen (voor meer informatie: zie volgende bladzijde

<http://ww2.rspb.org.uk/our-work/conservation/henharrierlife/>). Groningse jongen worden voorzien van kleurringen. In Zwitserland, België en Luxemburg is de Kornweihe/busard saint martin inmiddels als broedvogel uitgestorven.

Wat de jaagwijze van de blauwe kiekendief bijzonder maakt, is de kopvorm. Net als bij uilen is het gezicht enigermate schotelvormig, wat het jagen op gehoor bevordert. Dit verschijnsel (waardoor de ronde kopvorm uilachtig aandoet) is uniek onder de dagrovers. In de negentiende eeuw koos Nilsson voor een wetenschappelijke naamvariant: *Circus strigiceps* (strix is uil; uilenkop). Net als bij andere kiekendieven wordt in de broedtijd door het mannetje gejaagd, waarna de prooi in de lucht wordt 'afgeworpen' en door het vrouwtje in vlucht wordt opgevangen. Het nest bevindt zich gewoonlijk als platgedrukte hoop halmen in ruigte of tussen gewassen op de bodem. Een bij deze soort bekend verschijnsel is het broeden in los kolonieverband, waarbij mannetjes niet zelden meer dan één vrouwtje onderhouden. Ofschoon het mannetje dan meer jongen moet voeden en dergelijke nesten een lagere reproductie tonen, lijken de voordelen op te wegen tegen de nadelen. Per saldo verkrijgt het mannetje meer nakomelingen, terwijl voor de vrouwtjes het delen van een partner te verkiezen valt boven het ongepaard blijven of het zich tevreden moeten stellen met een minder geslaagde (nog te jonge?) man. Dit alles wijst op een scheve verhouding in de opbouw van de populatie, waarbij sprake is van een vrouwtjesoverschot. De levensverwachting wordt geschat op ruim 16 jaar. Pas vanaf het derde of vierde levensjaar zijn de vogels geslachtsrijp, al zijn broedpogingen van deze jonge vogels zelden succesvol.

Naast veranderingen in de landbouw (vroeger en vaker oogsten, maïs in plaats van granen) vormen verstoring (toerisme, ook vogelaars! maar ook nog steeds stroperij en moedwillige verstoring), de vos, stropende honden en andere predatoren een opeenstapeling van gevaren voor het broedsel. De verminderde winteraantallen wijzen erop dat ook in streken waar onze overwinteraars vandaan komen, die problemen spelen. Al zal ook het meer

Blauwe kiekendief ♀

Bert Roelofs

noordelijk overwinteren door de klimaatverandering een deel van de verklaring bieden. Zowel trektelposten, langjarige watervogeltellingen (waarbij enkele roofvogels worden 'meegenomen') als PTT-tellingen (jaarlijks in december gehouden punt-transect-tellingen) wijzen op slinkende presentie. En ondanks de toename van veldactiviteit van vogelaars, wijzen ook de aantallen op waarnemingsites op afname. Wie in onze regio speurt naar meldingen, ontdekt dat het de laatste winters gaat om enige doortrek (Eempolders, Vechtplassengebied, kuststrook van de Randmeren; sporadisch elders) en slechts enkele pleisteraars. Voor de laatste winter ging het daarbij om één vrouwtje (onvolwassen vogel die geregeld in de Eempolders te zien was of misschien twee verschillende) en een exemplaar rond het Naardermeer en de aangrenzende polders (Aetsveld e.d.), eveneens in vrouwkleed. In deze winter waren er dus maximaal drie overwinteraars. Sporadisch werd in het winterseizoen een passerend mannetje gemeld. Opvallend genoeg zijn er ook gebieden, met name in Limburg, Zeeland en in het noorden van ons land, waar het om merendeels volwassen mannetjes gaat. Het is niet ondenkbaar dat een groot deel van de 'vrouwtjes' onnauwkeurig gedetermineerde, onvolwassen vogels betreft.

In de Rode Lijst staat de blauwe kiekendief onder de lichtste categorie: gevoelig. Mogelijk is dat eerder te optimistisch dan de optie dat deze fraaie roofvogel door herstellende aantallen in

de volgende versie zal ontbreken. Op Texel en in Oost-Groningen wordt met alle middelen ernaar gestreefd om deze soort te behouden als broedvogel. Wie er het komende winterseizoen eentje tegenkomt, zal ongetwijfeld zijn praatje met een medevogelaar onderbreken: kijk, daar gaat er een!

Bronnen

- Génsbøl, B., 2005. Veldgids Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- https://gooi.waarneming.nl/soort/view/13/blauwe_kiekendief
- <https://ww2.rspb.org.uk/henharrier>
- Jonkers, D. et al., 1987. Vogels tussen Vecht en Eem. Vogelwerkgroep Gooi en Omstreken, Hilversum.
- Newton, I., 1991. Roofvogels. M&P Uitgeverij, Weert.
- Snyder, N. & H., 1991. Raptors (North American Birds of Prey). Vancouver.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland, *Vogelatlas 2018*. Kosmos uitgeverij Utrecht/Antwerpen.
- Svensson, L., 2010, ANWB Vogelgids van Europa. ANWB Media/De Fontein/Tirion, Baarn.
- Van Boekel, W. & P. Berghuis, 2014. Overwinterende Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in de Onlanden. De Takkeling 22(3): 214-224.